

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2022.8.39>

OCHRONA PRAW PRZEZ EUROPEJSKI TRYBUNAŁ PRAW CZŁOWIEKA W SYSTEMIE SĄDOWEJ OCHRONY PRAW RODZINNYCH I UZASADNIONYCH INTERESÓW

Petro Saliuk

aspirant Chmielnickiego Uniwersytetu Zarządzania i Prawa imienia Leonida Yuzkova

(Chmielnicki, Ukraina)

ORCID ID: 0000-0002-9858-9356

saliuk_p@i.ua

Adnotacja. W artykule naukowym zbadano specyfikę ochrony praw rodzinnych i interesów przez Europejski Trybunał Praw Człowieka, określając miejsce ochrony praw przez Europejski Trybunał Praw Człowieka w systemie sądowej ochrony praw rodzinnych i uzasadnionych interesów. Na podstawie przeprowadzonych badań naukowych autor stwierdził, że ochrona praw i interesów rodzinnych przez Europejski Trybunał Praw Człowieka odbywa się w kontekście rozpatrywania naruszenia innych praw przewidzianych w Konwencji o ochronie praw i podstawowych wolności (w szczególności prawa do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego; prawa do sprawiedliwego procesu; prawa do skutecznego sposobu obrony prawnej) lub w kontekście rozwiązania kwestii stosowania przepisów antydyskryminacyjnych. Stosowanie tej formy ochrony praw i interesów rodzinnych i tego poziomu – międzynarodowego, jest możliwe tylko po zastosowaniu przez osobę wszystkich ustawowych metod i środków ochrony na poziomie krajowym. Stosowane przez Europejski Trybunał Praw Człowieka sposoby ochrony praw i interesów rodzinnych wymagają zwrócenia się zainteresowanej osoby do Sądu Najwyższego z wnioskiem o ponowne rozpatrzenie odpowiedniego orzeczenia, to znaczy odnowienie naruszonego prawa w przyszłości następuje w rzeczywistości na szczeblu krajowym.

Słowa kluczowe: sądowa ochrona praw rodzinnych, międzynarodowy poziom sądowej ochrony praw rodzinnych, forma obrony, sposób obrony, prawa rodzinne, interesy rodzinne.

RIGHTS PROTECTION BY THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS IN THE SYSTEM OF JUDICIAL PROTECTION OF FAMILY RIGHTS AND LEGAL INTERESTS

Petro Saliuk

Postgraduate Student of Khmelnytskyi University of Management and Law

named after Leonid Yuzkov (Khmelnytskyi, Ukraine)

ORCID ID: 0000-0002-9858-9356

saliuk_p@i.ua

Abstract. The research article examines the features of protection of family rights and interests by the European Court of Human Rights, determination of the place of protection of rights by the European Court of Human Rights in the system of judicial protection of family rights and legitimate interests. On the basis of the conducted scientific research, the author came to the conclusion that the protection of family rights and interests by the European Court of Human Rights is carried out in the context of consideration of violations of other rights provided for in the Convention on the Protection of Rights and Fundamental Freedoms (in particular, the right to respect for private and family life; the right to a fair trial; the right to an effective method of legal protection) or in the context of solving the issue of the application of anti-discrimination norms. The application of this form of protection of family rights and interests and this international level is possible only after the person has used all the methods and means of protection provided for by law at the national level. The methods of protection of family rights and interests applied by the European Court of Human Rights require an interested person to apply to the Supreme Court with an application for review of the relevant court decision, i.e. the renewal of the violated right in the future actually takes place at the national level.

Key words: judicial protection of family rights, international level of judicial protection of family rights, form of protection, method of protection, family rights, family interests.

ЗАХИСТ ПРАВ ЄВРОПЕЙСЬКИМ СУДОМ З ПРАВ ЛЮДИНИ У СИСТЕМІ СУДОВОГО ЗАХИСТУ СІМЕЙНИХ ПРАВ ТА ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ

Петро Салюк

аспірант Хмельницького університету управління та права

імені Леоніда Юзькова (Хмельницький, Україна)

ORCID ID: 0000-0002-9858-9356

saliuk_p@i.ua

Анотація. В науковій статті здійснено дослідження особливостей захисту сімейних прав та інтересів Європейським судом з прав людини, визначення місця захисту прав Європейським судом з прав людини у системі судового захисту сімейних прав та законних інтересів. На підставі проведеного наукового дослідження, автор прийшов до висновку, що захист сімейних прав та інтересів Європейським судом з прав людини здійснюється в контексті розгляду порушення інших прав, які передбачені у Конвенції про захист прав та основоположних

свобод (зокрема права на повагу до приватного і сімейного життя; права на справедливий суд; права на ефективний спосіб правового захисту) або в контексті вирішення питання про застосування антидискримінаційних норм. Застосування даної форми захисту сімейних прав та інтересів та даного рівня – міжнародного, є можливим лише після використання особою усіх передбачених законом способів та засобів захисту на національному рівні. Застосовані Європейським судом з прав людини способи захисту сімейних прав та інтересів вимагають звернення зацікавленої особи до Верховного Суду із заявою про перегляд відповідного судового рішення, тобто поновлення порушеного права в подальшому відбувається фактично на національному рівні.

Ключові слова: судовий захист сімейних прав; міжнародний рівень судового захисту сімейних прав; форма захисту; спосіб захисту; сімейні права; сімейні інтереси.

Вступ. Відповідно до ст. 18 Сімейного кодексу України кожен учасник сімейних відносин, який досяг чотирнадцяти років, має право на безпосереднє звернення до суду за захистом свого права або інтересу. В судовому порядку захищаються сімейні права та інтереси учасників сімейних відносин, в тому числі пов'язані із участю у шлюбних, батьківських, аліментних відносинах, відносинах за участю інших членів сім'ї та родичів, відносинах щодо влаштування дітей-сиріт та дітей, які позбавлені батьківського піклування. Зокрема, в судовому порядку здійснюється захист прав подружжя при визнанні шлюбу недійсним, розірванні шлюбу, стягненні аліментів; прав батьків та дітей при визначенні походження дитини, визнання (або встановлення факту) батьківства або материнства, стягнення аліментів або додаткових витрат на дитину; вирішення спорів: про виключення запису про батька, матері з актового запису про народження дитини, щодо прізвища дитини, про участь у вихованні дитини того з батьків, хто проживає окремо від неї, щодо місця проживання дитини, про позбавлення батьківських прав чи їх поновлення, про відібрання дитини від батьків або одного з них, не позбавляючи їх батьківських прав; про вирішення питання про спілкування із дитиною або надання їй утримання з боку інших членів сім'ї та родичів; про усиновлення, його скасування або визнання недійсним, тощо (Сімейний кодекс). У разі, якщо суд, розглянувши позов учасника сімейних відносин про поновлення або визнання сімейного права чи інтересу, не захистить право особи, вона вправі оскаржити таке рішення в апеляційному чи касаційному порядку, а надалі – вправі звернутися до Європейського суду з прав людини, якщо порушене право охоплюється змістом одного із прав, передбачених Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод.

Аналіз теоретико-правових та прикладних проблем захисту сімейних прав та інтересів учасників сімейних відносин Європейським судом з прав людини стала предметом наукових досліджень таких учених, як: М. В. Бориславська, В. А. Ватрас, Р. О. Гаврік, Л. В. Красицька, М. В. Логвінова, Л. В. Радченко, Л. В. Туманова, однак у зазначеній сфері наукового дослідження зберігається дискусія та суперечності, що підтверджує актуальність подальших наукових досліджень у цій сфері.

Метою статті є наукове дослідження особливостей захисту сімейних прав та інтересів Європейським судом з прав людини, визначення місця захисту прав Європейським судом з прав людини у системі судового захисту сімейних прав та законних інтересів.

Результати дослідження. Розпочати наукове дослідження на нашу думку слід із визначення поняття судового захисту сімейних прав та інтересів, його елементів, після чого можна буде дійти висновків про місце захисту відповідних прав та інтересів Європейським судом з прав людини у системі такого судового захисту.

Як визначалося нами у попередніх наукових дослідженнях, судовий захист сімейних прав та інтересів – це універсальна форма захисту сімейних прав та інтересів, яка характеризується тим, що вона здійснюється спеціальним державним органом – судом; відбувається у передбаченій цивільним процесуальним законом формі шляхом ухвалення судового рішення, яке є остаточним і має загальнообов'язкову силу, може бути виконане із можливістю застосування державного примусу; може бути реалізована, якщо особа, яка володіє правом чи інтересом, що є об'єктом захисту, звернулася до суду із відповідною вимогою із застосуванням відповідної процесуальної форми в межах строку позовної давності; має виключну компетенцію з найбільш важливих питань сімейних відносин; поряд із національним рівнем судового захисту присутній й міжнародний (Салюк, 2022; 159). Тобто передусім судовий захист сімейних прав та інтересів – це захист у цивільно-процесуальній формі. Однак, можливим є й захист сімейних прав та інтересів й в адміністративному судочинстві, якщо оскаржуються рішення, дії чи бездіяльність суб'єктів владних повноважень, які порушують права та законні інтереси учасників сімейних відносин, крім рішень органів опіки та піклування, що прийняті в порядку ст. 19 Сімейного кодексу України. Зазначені приклади стосуються передусім національного рівня судового захисту сімейних прав та інтересів, коли відповідні сімейні права та інтереси захищаються загальними та адміністративними судами відповідних інстанцій (першої, апеляційної, касаційної). У разі ж, коли особа використовує цю форму захисту своїх сімейних прав та інтересів, що порушені, не визнані або оспорені, можливим є її звернення до міжнародного рівня. Останній представлений можливістю Європейського Суду з прав людини приймати рішення щодо захисту сімейного права та інтересу (Красицька, 2014; 382–384).

Відповідно до ст. 19 Конвенції про захист прав та основоположних свобод для забезпечення дотримання державами-учасницями зобов'язань, передбачених Конвенцією (тобто дотримання відповідних майнових та особистих немайнових прав, в тому числі тих, які є сімейними), створюється Європейський суд з прав людини. Він вправі розглядати індивідуальні заяви від будь-якої особи, неурядової організації або групи осіб, які вважають себе потерпілими від допущеного однією з Високих Договірних Сторін порушення прав, викладених у Конвенції або Протоколах до неї (ст. 34 Конвенції). В такому випадку Європейський суд з прав

людини здійснює захист прав особи, що передбачені Конвенцією про захист прав та основоположних свобод і порушене державою-учасницею, застосовуючи відповідні способи захисту (Гаврік, 2022). Однак, відповідні права, які мають учасники сімейних відносин відповідно до свого правового статусу (як подружжя, як батьків або окремо – матері чи батька, як дитини, як іншого члена сім'ї або родича) дана Конвенція не містить (за винятком передбаченого ст. 12 Конвенції права на шлюб) (Конвенція). Це істотно ускладнює можливості учасників сімейних відносин щодо використання усіх можливих засобів та способів захисту, оскільки їх перелік на міжнародному рівні є вужчим.

Аналіз практики Європейського суду з прав людини, проведений науковцями – представниками сімейно-правової доктрини все ж дозволяє визнати можливість захисту сімейних прав та інтересів учасників сімейних відносин, однак в контексті порушення іншого права, передбаченого Конвенцією, що пов'язане із порушенням сімейним правом або до змісту якого відповідне сімейне право входить.

Як вказує М. В. Бориславська, Європейський суд з прав людини відповідно до Конвенції користується терміном «сімейне життя», яке видається тісно пов'язаним із категорією «сім'я», проте, не тотожним йому. Суд виходить з того, що сім'я не зводиться лише до подружніх відносин, а може охоплювати інші зв'язки, що існують *de facto*; поняття «сімейне життя», наприклад, передбачає стосунки батьків та дітей, в тому числі народжених поза шлюбом, оскільки з моменту народження між дитиною і батьками виникають відносини, які складають «сімейне життя»; сімейними визнаються взаємини між дитиною та близькими родичами (напр., бабусями і дідусями), оскільки останні можуть відігравати суттєву роль у сімейному житті (Бориславська, 2019; 273–274). Зазначена обставина по суті зумовлює той факт, що велика кількість судових рішень, якими було захищено сімейні права та інтереси учасників сімейних відносин стосувалися передбаченого ст. 8 Конвенції про захист прав та основоположних свобод, права на повагу до приватного і сімейного життя.

Зокрема, на цьому зазначає М. В. Бориславська (Бориславська, 2019; 273). Н. Волкова зі свого боку вказує, що Європейський суд з прав людини розглядає справи про захист сімейних прав та інтересів дитини щодо порушення національними судами положень ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка зазначає, що кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав і обов'язків цивільного характеру, та ч. 1 ст. 8 даної Конвенції, яка передбачає, що кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції (Волкова, 2018; 86). Цієї ж думки притримується Л. В. Красицька, яка зазначає, що сімейні права дитини є предметом судового розгляду й Європейського суду з прав людини у контексті порушення ст. 8 Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 р., а саме права на повагу до свого приватного і сімейного життя (Красицька, 2011; 266). При цьому, аналіз практики Європейського суду з прав людини дозволяє сказати, що переважна більшість справ в межах яких здійснюється захист порушених, невизнаних або оспорюваних сімейних прав учасників сімейних відносин формально стосується саме незабезпечення права на справедливий суд або права на повагу до приватного і сімейного життя, в результаті чого відбувається порушення й інших, в тому числі сімейних прав особи.

На думку Р. Гавріка, ряд рішень (зокрема у справах «Забара проти України», «М. Т. проти України», «Забара проти України») стосувалися порушення сімейного права та неможливості забезпечення його захисту в судовому чи адміністративному порядку (порушення права на ефективний спосіб правового захисту, що передбачене ст. 13 Конвенції про захист прав та основоположних свобод) (Гаврік, 2022).

Як зазначає В. А. Ватрас, переважна більшість випадків, що стосувалися захисту сімейних прав та інтересів стосувалися захисту прав дітей, що народжені не у шлюбі в контексті їх права на сімейне життя (справи «Маркс проти Бельгії», «Джонстон та інші проти Ірландії», «Кіган проти Ірландії»; права на спілкування дітьми, братами і сестрами (справа «Олсон проти Швеції»), біологічних батьків із усиновленою дитиною (справи «Стренд Лоббен та інші проти Норвегії», «Йохансон проти Норвегії», «МакМайкл проти Сполученого королівства», «W проти Сполученого королівства»), батька на спілкування з дітьми (справи «Ельсхольц проти Німеччини», «Сільвестер проти Австрії», «Глейзер проти Сполученого Королівства»), прав батьків та дітей в частині визначення місця проживання дитини (справи «R.V. та інші проти Італії», «Пенчеві проти Болгарії», «Крушковіч проти Хорватії», «Кроон та інші проти Нідерландів»), прав батьків та дітей при оспорюванні батьківства (справи «Каутцор проти Німеччини», «Аренц проти Німеччини»), права на збереження сім'ї (справи «К.А. проти Фінляндії», «Фретте проти Франції»), прав матері щодо виховання дітей незалежно від її релігійних переконань (справа «Хофманн проти Австрії»), прав людини при укладенні шлюбу (справи «Ф. проти Швейцарії», «Різ проти Сполученого Королівства», «Косей проти Сполученого Королівства»), права подружжя на використання репродуктивних технологій для забезпечення права на материнство, батьківство (справи «С.Х. та інші проти Австрії», «Коста і Паван проти Італії»), права на розірвання шлюбу (справа «Ейрі проти Ірландії»), права особи на вибір імені, прізвища або по батькові (справи «Бурхарц проти Швейцарії», «Гільо проти Франції», «Гарнага проти України») (Ватрас, 2020; 403–405). В той же час, переважно у всіх цих випадках все одно формально захищалося право на повагу до приватного і сімейного життя або право на справедливий суд; в частині рішень говорилося про порушення ст. 14 Конвенції про захист прав та основоположних свобод, тобто про заборону дискримінації.

Говорячи про особливості захисту сімейних прав та інтересів Європейським судом з прав людини не можна не сказати про ті способи захисту, які він застосовує, приймаючи відповідне рішення. Таких способів, на думку Р. О. Гавріка є два: встановлення факту порушення сімейного права чи інтересу, що передбачений

або виводиться із відповідного права, передбаченого Конвенцією про захист прав та основоположних свобод, по суті має правовим наслідком надання права особі в подальшому звертатися до суду із заявою про перегляд судового рішення за виключними обставинами, яке порушує сімейне право чи інтерес особи і за результатами перегляду Верховним Судом таке рішення скасовується; відшкодування матеріальної та моральної шкоди, заподіяної порушенням сімейного права чи інтересу (Гаврік, 2022).

Висновки. На підставі вище викладеного наукового дослідження, можемо визначити, що захист сімейних прав та інтересів Європейським судом з прав людини здійснюється в контексті розгляду порушення інших прав, які передбачені у Конвенції про захист прав та основоположних свобод (зокрема права на повагу до приватного і сімейного життя; права на справедливий суд; права на ефективний спосіб правового захисту) або в контексті вирішення питання про застосування антидискримінаційних норм. Застосування даної форми захисту сімейних прав та інтересів та даного рівня – міжнародного, є можливим лише після використання особою усіх передбачених законом способів та засобів захисту на національному рівні. Застосовані Європейським судом з прав людини способи захисту сімейних прав та інтересів вимагають звернення зацікавленої особи до Верховного Суду із заявою про перегляд відповідного судового рішення, тобто поновлення порушеного права в подальшому відбувається фактично на національному рівні.

Список використаних джерел:

1. Бориславська М. В. Значення рішень Європейського суду з прав людини в сфері сімейних відносин для України. *Правове забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, безпековий, інтелектуальний простір*: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 23 квітня 2019 року) / За ред. О. Г. Турченко. Вінниця, Донецький національний університет імені Василя Стуса, 2019. С. 273–277.
2. Ватрас В. А. Джерела сімейного права : дис. ... д-ра юр. наук: Спец. 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес, сімейне право, міжнародне приватне право. Тернопіль, 2020. 516 с.
3. Волкова Н. Міжнародно-правовий захист сімейних прав та інтересів дитини Європейським судом з прав людини. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. 2018. Februarie. С. 84–87.
4. Гаврік Р. О. Способи захисту сімейних прав та інтересів Європейським судом з прав людини: до питання про правову природу. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування*. 2022. № 5. URL: <https://reicst.com.ua/pmtl/article/view/2022-5-01-04/2022-5-01-04>. DOI: 10.54929/2786-5746-2022-5-01-04.
5. Красицька Л. В. Проблеми здійснення та захисту особистих та майнових прав батьків і дітей. К.: Ліра-К, 2014. 628 с.
6. Конвенція про захист прав та основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. *Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
7. Салюк П. І. Місце судового захисту у системі форм захисту сімейних прав та інтересів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2022. Випуск 72. Частина 1. С. 155–160. DOI: 10.24144/2307-3322.2022.72.26.
8. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14/print>.

References:

1. Boryslavska M. V. (2019) Znachennia rishen Yevropeiskoho sudu z prav liudyny v sferi simeinykh vidnosyn dlia Ukrainy [The significance of decisions of the European Court of Human Rights in the sphere of family relations for Ukraine]. *Pravove zabezpechennia intehtratsii Ukrainy v yevropeyskyi politychnyi, ekonomichnyi, bezpekovi, intelektualnyi prostir*: Materialy Vseukrainskoi naukovy-praktychnoi konferentsii – *Legal support of Ukraine's integration into the European political, economic, security, and intellectual space*: Materials of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference (Khmelnitskyi, April 23, 2019) / Ed. O. H. Turchenko. Vinnytsia, Donetskyi natsionalnyi universytet imeni Vasyliia Stusa. Pp. 273–277 [In Ukrainian].
2. Vatrash V. A. (2020) Dzherela simeinoho prava [Sources of family law]: Doct. thes. Ternopil [In Ukrainian].
3. Volkova N. (2018) Mizhnarodno-pravovi zakhyst simeinykh prav ta interesiv dytyny Yevropeiskym sudom z prav liudyny [International legal protection of family rights and interests of the child by the European Court of Human Rights]. *Jurnalul juridic național: teorie și practică – National law journal: theory and practice*. February. Pp. 84–87 [In Ukrainian].
4. Havrik R. O. (2022) Sposoby zakhystu simeinykh prav ta interesiv Yevropeiskym sudom z prav liudyny: do pytannia pro pravovu pryrodu [Methods of protection of family rights and interests by the European Court of Human Rights: to the question of legal nature]. *Problemy suchasnykh transformatsii. Serii: pravo, publichne upravlinnia ta administruvannia – Problems of modern transformations. Series: Law, Public Management and Administration*. No 5. Retrieved from: <https://reicst.com.ua/pmtl/article/view/2022-5-01-04/2022-5-01-04>. DOI: 10.54929/2786-5746-2022-5-01-04.
5. Krasytyska L. V. (2014) Problemy zdiisnennia ta zakhystu osobystykh ta mainovykh prav batkiv i ditei [Problems of implementation and protection of personal and property rights of parents and children]. Kyiv: Lira-K [In Ukrainian].
6. Konventsiia pro zakhyst prav ta osnovopolozhnykh svobod [Convention on the Protection of Rights and Fundamental Freedoms] (November 4, 1950). *Zakonodavstvo Ukrainy – Legislation of Ukraine*. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text [In Ukrainian].
7. Saliuk P. I. (2022) Mistse sudovoho zakhystu u systemi form zakhystu simeinykh prav ta interesiv [The place of judicial protection in the system of forms of protection of family rights and interests]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Pravo – Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Law series. Issue 72. Part 1*. Pp. 155–160. DOI: 10.24144/2307-3322.2022.72.26 [In Ukrainian].
8. Simeinyi kodeks Ukrainy [Family Code of Ukraine]. (2002, January 10) *Zakonodavstvo Ukrainy – Legislation of Ukraine*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2447-14> [In Ukrainian].